

Mariana VÂRLAN

Universitatea „Valahia” din Târgoviște, România

UN CUVÂNT CU „VALORI” MULTIPLE ÎN LIMBA ROMÂNĂ DE AZI: VOCABULA ȘI

Introducere

Vocabula *și* poate fi inclusă în categoria cuvintelor „mici” la stat, dar „mari” prin complexitate, adică prin tot ceea ce semnifică din punct de vedere morfematic, lexico-gramatical și semantico-sintactic.

a. Valorile morfematice țin de explicațiile structurii interne a cuvintelor ajutând foarte mult în argumentarea aspectelor normative și în identificarea mărcilor gramaticale (număr, persoană, mod, timp).

În flexiunea pronominală, *și* apare ca:

- element component (cu valoare de clitic reflexiv) în structura pronumelor și adjectivelor de întărire, care marchează supletiv persoana și numărul: *însuși*, *însăși*, *înseși* (persoana a III-a, singular, masculin, feminin), *înșiși*, *înseși* (persoana a III-a, plural, masculin, feminin);
- element component în structura reflexivului din româna veche *șieși* (*șie* + *și*), astăzi varianta prin disimilare *sieși* și în forma *sineși* [1];
- particulă invariabilă în structura pronumelor și adjectivelor demonstrative de identitate: *același*, *aceluiași*, *aceeași*, *aceleiași*, *aceleași*, *aceiași*, *acelorași*;
- particulă facultativă în structura pronumelor nehotărâte: *oareșicine*, *orișicine*.

În flexiunea verbală, *și* este prezent ca:

- desinență de persoana a II-a singular, la indicativ, perfectul simplu: *plecași*, *văzuși*, *făcuși*, *merseși*, *dormiși*, *coborâși*;
- desinență de persoana a II-a singular, la indicativ, mai-mult-ca-perfect: *plecaseși*, *văzuseși*, *făcuseși*, *merseseși*, *dormiseși*, *coborâseși*;
- formant obligatoriu în structura unor verbe, locuțiuni și expresii verbale: *a-și aminti*, *a-și apropria*, *a-și însuși*, *a-și bate joc*, *a-și face griji*, *a-și închipui*, *a-și lua angajamentul*, *a-și da aere*, *a-și da seama*, *a-și da în petic*, *a-și da cu stângul în dreptul*, *a-și da arama pe față*, *a nu-și găsi astâmpăr*, *a-și lua zborul*, *a-și pleca capul*, *a-și purta crucea* etc. [2]

b. Din punct de vedere *lexico-gramatical*, *și* este comun mai multor clase, conturându-și nuanțele suplimentare în funcție de context. Aceste semnificații particulare privesc interpretările sintactice strâns corelate cu cele semantico-stilistice.

b.1. Prima clasă reprezentativă este a pronomelui reflexiv [3] „cel care evocă în discurs participanții la actul de comunicare și simultan reflectă identitatea referențială dintre doi actanți implicați în actul predicăției” [4]. În cadrul acestei clase, cliticul *și* se prezintă cu patru valori:

- *Reflexivul propriu-zis* (marchează identitatea referențială dintre subiect și complementul indirect, îndeplinind funcția sintactică a actantului pe care îl substituie, anume complementul indirect) [5]:

Și-a făcut o cafea. Și-a cumpărat un televizor. Și-a promis șieși că nu va mai proceda la fel.

„Și-a croit cărare prin grădini până la o vădană.” (Sadoveanu, Apud S. Stati, 1954, p. 138)

- *Reflexivul posesiv* (marchează identitatea referențială dintre subiect și „atributul” semantic al complementului direct, mai rar al complementului prepozițional, îndeplinind funcția sintactică de complement indirect posesiv) [6]:

Și-a pierdut cheile/ideile/umbrela/casa/mama/interesul.

Și-a pregătit copilul de școală.

Și-a așteptat prietenii la gară.

Și-a ajutat semenii.

Și-a uitat numele.

*„Aceeși neliniște, care o făcuse în ajun săînchidă ochii, o determină pe Anne Desbaresdes să-și încovoiaie coplesită umerii.” (M. Duras, *Moderato cantabile*)*

*„Noutatea era acum că, spre deosebire de toți colegii mei, care-și citeau lucrările, eu vorbeam, timp de o oră, despre tema dată...” (C. Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*)*

Cu această valoare, cliticul reflexiv apare obligatoriu în îmbinări cvasilocuționale, de tipul: *a-și stăpâni râsul*, *a-și da acordul*, *a-și da viața*, *a-și aduna forțele*, *a-și mușca buzele*, *a-și acoperi ochii*, *a-și da sufletul*, *a-și da duhul*, *a-și lua inima în dinți* etc. și facultativ în grupări, de tipul: *a-(și) întoarce capul*, *a-(și) arunca privirea*, *a-(și) pune ochii pe cineva* etc.

Această valoare posesivă favorizează apariția exprimărilor pleonastice [7]:

„Cât de mult îmi plac acele minți socotite de mâna a doua (Joubert, mai ales) care, din discreție, au refuzat să-și asume *propriul* geniu și, temându-se că-l au, și-au dus viața în umbra geniului altora.” (E. Cioran, *Silogisme amărăciunii*)

„Luceferii de pe cer și grămezile de stele nu-și vor mai da lumina *lor*.” (Isaia, c. 13, v. 10)

În contexte sporadice, specifice limbajului poetic, cliticul reflexiv posesiv se atașează unui suport nominal, îndeplinind funcția sintactică de atribut pronominal:

„Când luna trece prin stejari,/Urmând mereu în cale-*și*” (M. Eminescu), „Ca cel ce-n visu-i plânge, dar nu-și aude plânsu-*și*” (M. Eminescu) [8].

- Reflexivul reciproc [9] (este specific contextelor în care se reflectă o relație simetrică între actanții implicați în acțiunea/starea exprimată de verb) [10]:

Alexandru și Gabriel și-au corectat temele unul altuia.

Ei și-au împărtășit impresiile unul altuia.

Ioana și Maria și-au împrumutat cărți una alteia.

Și-au spus adio reciproc.

Și-au zâmbit reciproc.

„În ceruri nu se poate ține nicio socoteală de ceea ce sunt datorii a-*și* da oamenii unul altuia, precum nu se ține seamă florii de mirosul ei sau soarelui de lumina pe care o răspândește.” (N. Iorga, *Cugetări*)

„Fetele [...] numa-*și* dau ghiont una alteia.” (I. Creangă)

- Reflexivul factitive (când subiectul gramatical nu este agentul acțiunii exprimate de verb): *Și-a făcut o rochie (la croitoreasă). Și-a făcut unghiile (la manichiuristă).*

b.2. A doua clasă lexico-gramaticală în care *și* își rezervă un loc bine meritat este clasa adverbului. Vom enumera în continuare câteva contexte specifice în care apare *și* adverbial, fiecare dintre acestea evidențiindu-se prin trăsături sintactico-semantică speciale:

- Adverb clitic cu rol de întărire, intensificare sau de precizare (prin intermediul acestui *și* un element se alătură altora exprimate sau subînțelese într-o comunicare anterioară):

„Mi-e inima de lacrimi plină,

Că-n ea s-au îngropat mereu

Ai mei, și-o să mă-ngrop *și* eu!” (G. Coșbuc, *Poezii*)

„A început a se cam lua *și* el pe gânduri de năzdrăvăniile lui.” (I. Creangă)

„Acum văd că te-ai însurat **și** tu tot din dragoste.” (C. Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*)

„Fiindcă este **și** puțin aur aici.”

(C. Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*)

Și mâine este o zi.

- Adverb cu sens cumulativ specific contextelor cu grupările „pe lângă”, „după ce că”:

„Pe lângă cele mai înalte virtuți, Dumnezeu îi trimisese **și** mare noroc.” (I. L. Caragiale, apud DLR, p. 83)

„După ce că-i slut, îl mai cheamă **și** Vlad”, (Zanne, apud DLR, p. 83)

- Adverb clitic, marcă de intensificare suplimentară a comparativului de superioritate:

„– Ca să fii **și** mai frumoasă **și** mai isteță decât ești.” (I. C. Vissarion, *Ber-Căciulă*)

- Adverb de timp corelativ:

*Cum a coborât din mașină, s-a **și** dus să-l îmbrățișeze.*

„De altfel, către sfârșitul mesei a **și** venit vorba despre tata...” (C. Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*)

- Adverb de timp cu sensul „deja”:

„Ai **și** venit?” (N. Forăscu, M. Popescu, *Dificultăți gramaticale*, p. 330)

- Adverb care însoțește verbe la gerunziu cu funcție de circumstanțial concesiv:

Și mâncând, **și** nemâncând, tot slab era. (GALR¹, 2008, p. 532)

- Componentă în locuțiunea adverbială de mod, cu valoare de aproximare:

„Pe scurt, cu bani puțini, cu riscuri **ca și** inexistente, cu eforturi logistice neglijabile se pot obține, pe termen mediu și lung, efecte spectaculoase.” (A. Pleșu, *Neliniști vechi și noi*)

„Azi, de pildă, partida era **ca și** câștigată pentru guvern, numai prin această simplă glumă.” (C. Petrescu, *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război*)

- Adverb folosit în comparația de egalitate a unor asemănări calitative sau cantitative. Reperul acestei comparații este introdus prin **ca și** sau **cât și** dacă este o parte de propoziție:

*El vorbea la fel de frumos **ca și** tatăl său.*

„Și o ursoaică își iubește tot atât de mult puii **ca și** o mamă copiii, dar izvoarele acestui atașament sunt altele.” (E. Bernea, *Mic tratat de înțelepciune și virtute*)

„Mi-amintesc apoi că, în vreme aceea tulbure, lângă tata se afla întotdeauna fratele meu mai mare, tot așa de aspru **ca și** el....” (P. Istrati, *Chira Chiralina*)

*A muncit la fel de mult **cât și** prietenul său.*

*Este tot atât de discret **cât și** de timid.*

b.3. A treia clasă le depășește pe toate celelalte prin multitudinea contextelor conjuncționale. Nu ne dorim o clasificare exhaustivă a acestor situații, ci numai să evidențiem, ca și în cazul celorlalte clase, dinamica acestei vocabule și polifuncționalitatea sa.

- Conjuncție coordonatoare copulativă („Exprimă similitudinea relațională a unui element cu altul pe baza unei referințe în comun”; „Exprimă contiguitatea dintre două elemente, subînțelegând pentru al doilea existența unei relații identice sau similare cu a primului”, cf. DLR, s.v. **și**, p.81). Realitățile contigue reies din contextele particulare exprimate: finalități ale unor acțiuni, instrumente, mijloace, asimilarea unei atribuiți calitative sau modale, raportate la același element de referință.

„Poți învăța în patru feluri: pentru școală, pentru viață, pentru tine **și** pentru oricine.” (N. Iorga, *Cugetări*)

„Ce a fost **și** ce a devenit Eminescu este rezultatul geniului său înăscut.”

„În cutiile mesei avea scule, hârtie, cărți **și** ce mai chibzuise el că-i trebuie.” (I. C. Vissarion, *Ber-Căciulă*)

„– Apoi da, că inginerul, dacă nu-s boieri, împarte drept **și** cum scrie la carte! adăogă Ignat foarte mulțumit.” (L. Rebreanu, *Răscoala*)

- În anumite enunțuri, conjuncția exprimă un raport *opozitional*, *adversativ* sau unul *concluziv*:

„Fericiți cei ce n-au văzut **și** au crezut!” (*Evanghelia după Ioan*, capitolul 20, versetul 29)

„Una-i vorba **și** alta fapta.” (Sadoveanu, apud DLR, p. 86)

*Sunt om **și** greșesc.* „Am promis **și** mă țin de cuvânt.” (cf. DLR, p. 85)

„Gândește că toate sunt trecătoare într-această lume; **și**..... nu-ți pierde îndrăzneala.” (Marcovici, apud DLR, p. 85)

- Valențele funcționale ale lui **și** pot fi valorificate și prin apariția sa ca formant în structura locuțiunilor conjuncționale coordonatoare și subordonatoare:

- **copulative** (*ca și, cât și, ci și, cum și, dar și, după cum și, precum și*):

„(...) se află frați de ai lui, cu același port, aceleași obiceiuri; aceleași credinți, aceeași limbă, același trecut de glorie și de suferinți, *precum și* același viitor!” (V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*)

„De data asta arhitectul tăcu, fiindcă era jignit, *precum și* din frica de a nu se exprima brutal.” (G. Călinescu, *Bietul Ioanide*)

„«(...) carele putea să înghită în largele sale pânțecă atâtea vedre *cât și* o butie de la Dealul Mare»” (E. Simion, *Alexandru Odobescu*)

„Nu numai că nu deznădăduiești, că nu te declari învins și răpus, *dar și* guști din plin bucuria rezistenței, a împotrivirii și încerci o senzație de năvalnică, dementă voieșie.” (N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*)

„Samarineanul n-a fost numai bun, *ci și* atent: a știut să vadă.” (N. Steinhardt, *Jurnalul fericirii*)

- Pentru locuțiunile conjuncționale subordonatoare, amintim contextele modale și concesive:

▪ **modale:** *ca și cum, ca și când*. Prin intermediul acestor construcții „se compară prin asemănare un fapt real cu unul ipotetic, sub aspect temporal sau modal”.

„– Tu ai să vezi de fratele Zahei, așa *ca și cum* ai îngriji de mine....Auzi?” (V. Voiculescu, *Zahei orbul*)

„A lăsa fiului tău o moștenire e *ca și cum* l-ai ținea pe umeri, pe când alții se căznesc să se suie.” (N. Iorga, *Cugetări*)

„«Am ajuns!...Slavă Domnului!» își zise Bologa, *ca și când* pocnetele de arme i-ar fi vestit o mare bucurie.” (L. Rebreanu, *Pădurea spânzuraților*)

▪ **concesive:** *chiar și când, și dacă, și de, și să*.

„Ești COOL *și dacă* vorbești corect.” – titlul unei cărți apărute în 2010, la București, Editura Univers Enciclopedic Gold. (autori: Croitor Blanca, Dinică Andreea, Dragomirescu Adina, Mirzea Vasile Carmen, Nedelcu Isabela, Nicolae Alexandru, Nicula Irina, Rădulescu Sala Marina, Zafiu Rodica).

„*Și de-a* fi să mor / În câmp de mohor” (V. Alecsandri, *Poezii populare ale românilor*)

- În rândul conectorilor discursivi, „*și*”-ul *narativ* ocupă un rol special, având rolul de a reda continuitatea aspectelor narative sau descriptive ale unei expuneri:

„Și de drag te-aș semăna,
Și cu drag te-aș secera,
Și te-aș face stog în prag,
Și te-aș îmblăți cu drag,
Și te-aș cerne prin sprâncene,

*Și te-aș frământa-n inele,
Și te-aș da inimei mele.”* (Jarník-Bârseanu, apud DLR, p. 84)

„**Și** merg ei o zi, **și** merg două, **și** merg patruzeci și nouă, până ce de la o vreme le intră calea în codru.....” (I. Creangă, *Amintiri, povești, povestiri*)

Atunci când apare la începutul unor enunțuri, fără rol de coordonare, **și** devine conector discursiv, ajutând la legarea fragmentelor de text.

b.4. Alte două clase lexico-gramaticale beneficiază, într-o măsură mai mică, de plurivalența lui **și**. Este vorba de adjectiv prin intermediul structurilor locuționale „și mai și”, cu valoare superlativă, prin care se intensifică o calitate:

„Și mai mergând ei o bucată, numai iaca ce vede Harap Alb altă bâzdăganie **și mai și**: o pocitanie de om umbla cu arcul după vânat paseri.” (I. Creangă, *Amintiri, povești, povestiri*)

„D-ar fi după gândul ei, Sultânica, plâpândă și frumoasă ca o cocoană, ar trebui să fie **și mai și** decât nevasta arendașului.” (B. Șt. Delavrancea, *Hagi-Tudose. Nuvele*)

„Las' c-o să găsească ea altul **și mai și** decât dânsul.” (Ioan Slavici, *Mara*)

b.5. Ultima clasă – interjecția – se conturează prin nuanțele stilistice dobândite în tipare textuale ce se subscriu modelului oral:

„Chiar și alegerile par rezolvate dinainte. Ei, **și**? Care-i problema?” (A. Pleșu, *Comedii la porțile Orientului*)

„Unul vinde mosoare, altul vinde ghete. Ei **și**?” (M. Sebastian, *De două mii de ani*)

Din punct de vedere stilistic se poate conchide faptul că orice apariție a lui **și** constituie o modalitate particulară de a contribui la depozitul artistic al limbii române.

Concluzii

Această varietate funcțională scoate în evidență multiplele nuanțe ale gândirii umane, dar și variatele fațete ale cuvintelor teaur ale limbii noastre, ale celor care pot îmbrăca mai multe haine în funcție de specificul „evenimentului” la care participă.

NOTE:

- [1]. Cf. Andreea Soare, 2010, p. 124.
- [2]. Pentru structurile locuționare cu cliticul reflexiv în dativ existente în DEX, 1996, vezi Andreea Soare, *Reflexivul românesc. Sincronie și diacronie*, 2010, p. 258-262.
- [3]. Moștenit din reflexivul latinesc *sibi*.
- [4]. Cf. *GALR*, I, 2005, p. 222.
- [5]. *Ibidem*, p. 224.
- [6]. Pentru această denumire, vezi *GLRG*, p. 361-362.
- [7]. *GALR*, I, 2005, p. 224.
- [8]. *GLRG*, p. 362-363.
- [9]. Acest pronume reflexiv cu valoare reciprocă a dobândit statut de sine stătător în *GBLR*, pp. 115-118 și în *GLRG*, pp. 119-120. El apare menționat cu mult înainte de studiul nostru în structura „a-și da bună ziua cu cineva”, „Corb la corb nu-și scoate ochii”. (în studiul lui Sorin Stati, 1954, p. 136)
- [10]. Cf. *GALR*, I, 2005, p. 225.

BIBLIOGRAFIE:

- ***DLR, *Dicționarul limbii române*, 1978, Serie nouă, Tomul XI, Partea 1, Litera Ș, București: Editura Academiei.
- Forăscu Narcisa, Popescu Mihaela, 2007, *Dificultăți gramaticale ale limbii române*, ediția a II-a, București: Editura Universității din București.
- Guțu Romalo, Valeria (coordonator), 2005/2008, *Gramatica limbii române*, vol. I, *Cuvântul*, București: Editura Academiei Române, (*GALR*).
- Pănă Dindelegan, Gabriela (coordonator), 2010, *Gramatica de bază a limbii române*, București: Editura Univers Enciclopedic Gold(*GBLR*).
- Pănă Dindelegan, Gabriela (coordonator), 2019, *Gramatica limbii române pentru gimnaziu*, București: Editura Univers Enciclopedic Gold (*GLRG*).
- Soare, Andreea, 2010, *Reflexivul românesc. Sincronie și diacronie*, București: Editura Universității din București.
- Stati, Sorin, *Verbe reflexive construite cu dativul*, în: „Studii și Cercetări Lingvistice”, 1954, An V, Nr. 1-2, p. 135-149.

A WORD WITH MULTIPLE "VALUES"
IN TODAY'S ROMANIAN LANGUAGE: THE WORD AND

Abstract: Our goal is to present the lexico-grammatical interpretation for the word „și” (*and*). We shall start with highlighting certain morphematic and semantico-syntactic values specific to particular given contexts, as a single word, but also in the structure of certain phrase structures. The syntactic interpretations are described according to the current scientific requirements specific to the latest edition of the Romanian Language Grammar. Through this analysis, we want to emphasize the dynamics of this word related both to grammar and to the process of cultivating our language.

Keywords: *”and”, dynamics of values, current interpretations.*